

Výber z príspevkov, ktoré boli prednesené na V. zjazde Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici v septembri 1970

EMIL MAZÚR

GEOGRAFICKÁ RAJONIZÁCIA ČSSR

In the article there are informations about Geographical regionalisation of the CSSR. The main aims are: delimitation of physico-geographical territorial units, economic-geographical regionalisation and a synthetic geographical regionalisation. The author explains some theoretical and practical aspects of the task.

Ťažiskom vedeckého úsilia čs. geografie v posledných rokoch bola geografická rajonizácia ČSSR. Táto úloha k sebe pútala podstatnú časť kapacity našej geografie a stala sa akýmsi nodálnym prvkom, ktorý principiálne ovplyvnil ďalšie zameranie našej vedy. Pod veľmi zjednodušene znejúcim názvom „geografická rajonizácia“ sa totiž skrýva veľmi široký zámer základných teoretických otázok geografie ako syntetickej vedy o krajine, ktorých riešenie je nevyhnutnou podmienkou, „raison d'être“, geografie v súčasnej spoločnosti. Perspektívu geografie sotva možno hľadať v odvetvovom štúdiu o jednotlivých prvkoch geosféry, či krajiny, ak si plne uvedomíme súčasnú extrémnu špecializáciu geovedných a spoločenskovedných disciplín s trendom na ich ďalšie štiepenie. Pritom teoretická úroveň negeografických špecializovaných disciplín často (i keď nie vždy) a materiálno-technické prostriedky takmer vždy predčia súčasné nástroje geografických odvetví. Tým nechceme povedať, aby geografia úplne vyprázdnila pole špecializovanému výskumu aj tam, kde má predpoklady, napr. v priestorovom aspekte ap.

Stredobodom záujmu geografie by malo byť predovšetkým syntetické chápanie krajiny s dôrazom na vymedzovanie krajinných celkov, resp. geosystémov. Podrobnejšie sme sa zaoberali teoretickými i praktickými aspektmi takéhoto zamerania geografie v štúdiu z roku 1968 v Geografickom časopise a nebudeme ich na tomto mieste opakovať. Vychádzajúc z postulátov teórie a praxe, pristúpilo sa r. 1964 ku konštituovaniu úlohy, ktorá by im odpovedala. Tou bola geografická rajonizácia.

Jej základným cieľom bolo dospieť na základe analýzy fyzickogeografických a ekonomickogeografických zložiek krajiny k delimitácii krajinných celkov a k vypracovaniu ich základných charakteristík pre celé územie ČSSR. Základnými úlohami geografickej rajonizácie ČSSR bolo:

1. vymedziť fyzickogeografické krajinné celky ČSSR,
2. urobiť ekonomickogeografickú rajonizáciu ČSSR,
3. delimitovať regionálno-geografické celky ČSSR.

K týmto základným úlohám sa viazali ďalšie úlohy teoretickej i praktickej povahy. Prvú skupinu tvorili teoretické úlohy, ktoré boli v podstate podmienkou úspešného vykonania rajonizácie. Šlo tu predovšetkým o metodologické problémy, ktorých riešenie by umožnilo vyjadrovať sa geografii exaktnejším jazykom, ako to bolo v minulosti, ďalej to boli otázky definície geografického rajónu, resp. krajinného celku a jeho vnútorného členenia z taxonomického hľadiska a konečne problémy metodické.

Na druhej strane sa ukázalo nevyhnutné s ohľadom na prakticko-spoločenské potreby k uplatneniu výsledkov rajonizácie v praxi, vyjadriť primeraným spôsobom hodnotu delimitovaných krajinných celkov z hľadiska ich potencie pre rozvoj národného hospodárstva, z hľadiska ich vhodnosti ako životného prostredia ap.

Ďalšiu osobitnú skupinu tvorili otázky tematickej povahy, ako napr. problematika niektorých otázok geomorfologických, erózie pôd, sídelno-geografických, geografie obyvateľstva ap. a dokončenie Atlasu ČSSR.

Tento len stručne naznačený súbor úloh, vyplývajúcich z geografickej rajonizácie, vyžadoval ako základný predpoklad pre realizáciu splnenie celého radu ďalších podmienok, ako napr. dostatočné kadrové zabezpečenie, organizačné zabezpečenie kolektívneho prístupu k riešeniu úloh a konečne otázky medzivednej, resp. medziinštitucionálnej koordinácie ap.

Boli splnené naznačené predpoklady v dobe konštituovania úlohy? Ak by sme si túto otázku boli postavili pred 20 rokmi, resp. 30 rokmi, bola by musela znieť odpoveď — nie. Roku 1964 možno zodpovedne povedať, že väčšina predpokladov sa splnila. Obzvlášť treba vyzdvihnúť, že kladná odpoveď sa mohla dať aj za slovenskú geografiu a že slovenská geografia bola dokonca iniciátorom konštituovania tejto úlohy. Treba tu poznamenať, že pred 30 rokmi bolo možné spočítať vedecky pracujúcich geografov Slovákov na prstoch jednej ruky, aj to so zvyškom. I keď v českých krajinách bola situácia v minulosti podstatnej priaznivejšia, jednako predpoklady pre takúto náročnú úlohu tam taktiež neboli. Po oslobodení vyrástla, najmä na Slovensku, celá generácia geografov. Z malého ústavu pri Univerzite Komenského sa rozvetvili nové katedry v Bratislave, vznikli nové i mimo Bratislavy a vyrástol Geografický ústav pri SAV. Podobne sa rozvíjali i univerzitné geografické ústavy v českých krajinách a vznikol veľký Geografický ústav pri ČSAV. Takto čs. geografia mohla pristupovať k plneniu svojej náročnej úlohy s kádrom niekoľko desiatok solídne pripravených vedeckých pracovníkov s primeraným kádrom technických a odborných síl, i materiálno-technickým zabezpečením slušnej medzinárodnej úrovne.

I keď sa v nedávnej minulosti pracovalo na niektorých kolektívnych úlohách v rámci jednotlivých ústavov, resp. sa riešili i niektoré úlohy medziústavnej povahy, predsa len chýbali primerané skúsenosti s organizačnou prácou pri takejto náročnej úlohe, ako bola geografická rajonizácia, na ktorej sa zúčastnilo 20 geografických i negeografických inštitúcií. Pre koordináciu úlohy bola vytvorená koordinačná rada na čele s predsedom. V rade boli zastúpené v podstate všetky základné spolupracujúce inštitúcie. Ako pomocné orgány koordinačnej rady boli vytvorené tematické koordinačné skupiny pre riešenie čiastkových úloh a problémov s nimi spojených. Časový sled základných úloh bol postavený tak, aby sa ako prvá riešila otázka fyzickogeografickej rajonizácie a len v súvislosti s ňou ekonomickogeografická rajonizácia, resp. geografická rajonizácia. Teoretické problémy, podmieňujúce riešenie týchto základných úloh, mali prebiehať paralelne s fázou zbierania a vyhodnocovania analytického materiálu. Dnes, na základe doterajších poznatkov, získaných pri riešení tejto úlohy, sa ukazuje, že pre budúcnosť bude nevyhnutné venovať aj z hľadiska organizačnej štruktúry pri

koordinácii väčšiu pozornosť riešeniu teoreticko-metodologických otázok v určitom predstihu. Prečo zdôrazňujeme tento moment?

Ako sa totiž ukázalo, pri jednotlivých etapách realizácie úlohy, a to predovšetkým v štádiu analýzy, podkladový materiál pre analýzu jednotlivých prvkov či už fyzicko-geografickej, alebo ekonomickogeografickej krajiny, bol veľmi neúplný, heterogénny a vo viacerých prvkoch prakticky chýbala primeraná priestorová geografická analýza vôbec. Ak na jednej strane boli už v období konštituovania úlohy pomerne dobre použiteľné podklady pre priestorovú analýzu napr. z geologického a morfológického hľadiska, ukázalo sa potrebné hľadať nové prístupy k regionalizácii krajiny z hľadiska klímy, pôd, vodstva a biogeografických prvkov. Pritom sa ukázalo, že tradičná klasifikácia a systematika používaná bežne v rámci špecializovaných disciplín, zaoberajúcich sa uvedenými prvkami, je nevhodná pre analýzu z priestorového hľadiska. Okrem toho bolo potrebné silne doplniť jestvujúci faktologický materiál a v niektorých prípadoch doslova zozbierať nový a vyhodnotiť ho. Priestorové analýzy jednotlivých prvkov sa ukázali časovo veľmi náročné, a to nedovoľovalo venovať sa teoreticko-metodologickým otázkam syntetizujúcej povahy, či už išlo o fyzickogeografickú, alebo ekonomickogeografickú regionalizáciu do tej miery, ako sa pôvodne predpokladalo, resp. ukazovalo možným.

Už pred konštituovaním našej úlohy i v jej priebehu sa síce objavili vo svetovej i v našej literatúre viaceré práce teoretickej povahy, ktoré poukazovali na posibilitu riešenia problémov rajonizácie vo vyššej, exaktnejšej vyjadrovacej rovine, ako to robila kvalitatívna, opisná geografia.

Od teoretickej posibility po praktickú aplikáciu je však dlhá a zložitá cesta. Ukázalo sa veľmi jasne, že pre nový prístup je nevyhnutné prednostne riešiť viaceré otázky teoreticko-metodologickej povahy. Je to predovšetkým potreba rozpracovať teóriu geografie vo formálno-logickej rovine, ktorá je v súčasnosti na veľmi nízkej úrovni, hlavne sú to otázky pojmovej definície, otázky systematiky a klasifikácie geografických prvkov atď. Až riešenie týchto otázok a s nimi spojených ďalších nám umožní používať exaktnejšie vyjadrovacie prostriedky.

I napriek uvedeným ťažkostiam sa základné ciele úlohy splnili. Predovšetkým tu treba vyzdvihnúť vypracovanie základných máp regiónov jednotlivých krajinných prvkov a fyzickogeografickej regionalizácie nášho územia. Ťažisko prác na týchto úlohách spočívalo na Geografickom ústave SAV pre územie SSR a Geografickom ústave ČSAV pre územie ČSR. Koordináciou sa zabezpečilo vypracovanie základných máp paralelných pri obidve časti nášho štátu. Jednotnú mapu fyzickogeografickej rajonizácie ČSSR po zjednotení legendy predložila uvedená ústava k oponentúre a pre praktické použitie v prvej polovici r. 1971.

Čiastková úloha ekonomickogeografickej rajonizácie sa uberala v podstate dvoma smermi, zameranými jednak na otázky teoretické, jednak na odvetvovú analýzu. Kým geografické inštitúcie Univerzity Komenského v Bratislave a Karlovej univerzity v Prahe sa zameriavali na niektoré všeobecnejšie aspekty teórie ekonomickogeografickej rajonizácie a na riešenie problematiky niektorých vybraných oblastí v ČSSR, pracoviská Akadémií sa zameriavali popri teoretických otázkach viac na celoštátne odvetvové analýzy. I keď táto čiastková úloha zatiaľ nedospela do štádia rajonizácie celého územia ČSSR, dávajú doterajšie výsledky všetky predpoklady pre podloženie prvej varianty ekonomickogeografickej rajonizácie ČSSR v najbližších rokoch.

Tretia čiastková základná úloha, ktorá sa postavila ako teoreticky možná a bola ňou regionálna geografická rajonizácia, sa riešila predovšetkým v Geografickom ústave SAV v oblasti juhozápadného Slovenska. Ukazuje sa, že jej výsledky budú dobre použiteľné

i z praktického hľadiska, predovšetkým z aspektu plánovania, i z hľadiska životného prostredia. Výsledky sa predložia v dohľadnej budúcnosti praxi.

V závere nemožno nespomenúť dokončenie a vydanie Atlasu ČSSR ako jedného z najvýznamnejších diel našej geografie v posledných rokoch.

Emil Mazúr

GEOGRAPHISCHE RAYONISIERUNG DER TCHECHOSLOWAKEI

Das Hauptanliegen wissenschaftlicher Bemühungen der tschechoslowakischen Geographen in den letzten Jahren sieht man in der geographischen Rayonisierung der ČSSR. Die Hauptaufgabe, woran sich 20 geographischen und andere geowissenschaftlichen Anstalten beteiligten, geht aus den Forderungen der Theorie und Praxis aus.

Hauptzielsetzung ist es, auf Grund einer tiefgreifenden Analyse der physisch-geographischen und wirtschaftsgeographischen Geoelemente zu einer Aufteilung der landschaftlichen Einheiten der ČSSR zu gelangen.

Die Hauptzielprojektion der geographischen Rayonisierung der ČSSR ist es:

1. Physischgeographische Einheiten von ČSSR abzugrenzen,
2. Eine wirtschaftsgeographische Rayonisierung zu verfertigen,
3. Geographische Einheiten der ČSSR auszugliedern.

Zu dieser Hauptzielsetzung sind auch weitere Aufgaben theoretischer und praktischer Art hinzufügen. Die erste Gruppe bilden theoretische Aufgaben, die die Grundbedingung für eine erfolgreiche Ausarbeitung der Rayonisierung gewährt haben. Es handelte sich hauptsächlich um methodologische Probleme, deren Lösung zu einer günstigeren geographischen Ausdrucksmöglichkeit als in der Vergangenheit führte, im weiteren waren es Fragen über Aufklärung des Begriffes „Geographischer Rayon“ bzw. „Raumeinheit“ und deren innerliche Gliederung aus dem Gesichtspunkt der Taxonomie und zuletzt methodische Probleme.

Andererseits zeigte sich unentbehrlich den Wert der ausgegliederten Einheiten mit Rücksicht für die praktisch-gesellschaftliche Nützung auszudrücken. Es geht dabei hauptsächlich um die Potenz der ausgegliederten geographischen Einheiten vom Gesichtspunkt der Volkswirtschaft, bzw. der Lebensumwelt, usw.

Aus dem Slowakischen übersetzt von Š. Leitmann